

**BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING MUSTAQIL TA’LIM OLISH
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI**

Raxmonova Dilobar Usmonovna

Qo‘qon davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo‘lajak pedagoglarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyalarini rivojlantirishning mazmuni, ahamiyati va samarali usullari yoritilgan. Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogdan nafaqat mavjud bilimlarni egallash, balki yangi bilimlarni mustaqil izlash, tahlil qilish, amaliyotda qo‘llash va muntazam ravishda o‘z ustida ishlash talab etiladi. Shu nuqtayi nazardan, oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak pedagoglarda mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Maqolada muammoli ta’lim, loyiha metodi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, portfolio, refleksiya, mustaqil tadqiqot va hamkorlikda ta’lim kabi usullarning imkoniyatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, mustaqil ta’lim, kompetensiya, kasbiy kompetentlik, pedagogik texnologiya, loyiha metodi, refleksiya.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti, fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi mutaxassislardan doimiy ravishda yangi bilim va ko‘nikmalarni egallab borishni talab etmoqda. Ayniqsa, pedagog kasbi vakillarining bilim darajasi va kasbiy kompetentligi ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi o‘z faoliyati davomida yangi pedagogik texnologiyalar, zamonaviy metodlar, raqamli vositalar va fan sohasidagi yangiliklarni muntazam o‘rganib borishi zarur. Shu sababli bo‘lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi shaxsning o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirish, zarur axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, o'zlashtirish, amaliyotda qo'llash hamda o'z faoliyatini baholash qobiliyatini anglatadi. Mazkur kompetensiya bo'lajak pedagogning butun kasbiy faoliyati davomida o'z ustida ishlashi va pedagogik mahoratini takomillashtirib borishiga xizmat qiladi.

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish, avvalo, talabaning ta'lim jarayonidagi rolini o'zgartirishni taqozo etadi. An'anaviy ta'limda asosiy e'tibor o'qituvchi tomonidan bilimlarni yetkazib berishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy ta'limda talabaning mustaqil izlanishi, fikrlashi va bilimlarni amaliy faoliyat orqali egallashi ustuvor hisoblanadi. Mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topadi. Jumladan, *motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid, axborot-kommunikativ va refleksiv komponentlarni* ajratib ko'rsatish mumkin. Motivatsion komponent talabaning mustaqil bilim olishga bo'lgan ichki ehtiyojini shakllantirsa, kognitiv komponent zarur bilimlarni egallash va ularni tizimlashtirishni nazarda tutadi. Faoliyatga oid komponent olingan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Axborot-kommunikativ komponent turli manbalardan axborot izlash, uni tahlil qilish va raqamli vositalardan samarali foydalanishni o'z ichiga oladi. Refleksiv komponent esa talabaning o'z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini aniqlashi va keyingi faoliyatini takomillashtirishiga yordam beradi.

Bo'lajak pedagoglarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda, eng avvalo, *muammoli ta'lim metodidan* foydalanish samarali hisoblanadi. Muammoli ta'lim jarayonida talabaga tayyor bilim berilmaydi, balki muayyan muammo yoki pedagogik vaziyat taqdim etiladi. Talaba ushbu muammoning yechimini mustaqil izlaydi, turli manbalarni o'rganadi, o'z fikrini asoslaydi va xulosaga keladi. Masalan, bo'lajak pedagogga "O'quvchilarning darsga qiziqishi pasaygan holatda qanday pedagogik

strategiyalardan foydalanish mumkin?” degan muammo berilishi mumkin. Talaba ushbu masalani o‘rganish orqali pedagogik adabiyotlardan foydalanadi, turli metodlarni taqqoslaydi va o‘z yechimini ishlab chiqadi. Mustaqil ta’lim kompetensiyasini rivojlantirishda *loyiha metodidan* foydalanish ham katta imkoniyatlarga ega. Loyiha asosida ta’lim talabalarga muayyan mavzu bo‘yicha mustaqil ravishda ma’lumot to‘plash, muammoni aniqlash, maqsad va vazifalarni belgilash, amaliy mahsulot yaratish hamda natijalarni taqdim etish imkonini beradi. Masalan, bo‘lajak pedagoglar “Zamonaviy darsda interfaol metodlardan foydalanish” mavzusida loyiha ishlab chiqishlari mumkin. Bunda ular ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘rganib, amaliy tajribalarni tahlil qilib, dars ishlanmasini yaratadilar va uni guruh oldida himoya qiladilar. Ushbu jarayon mustaqil izlanish bilan bir qatorda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi.

Yana bir muhim usul — *axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish*dir. Hozirgi raqamli ta’lim muhitida talaba uchun mustaqil bilim olish imkoniyatlari nihoyatda keng. Elektron kutubxonalar, ta’lim platformalari, videodarslar, elektron darsliklar, ilmiy maqolalar bazalari va ochiq ta’lim resurslaridan foydalanish talabaning o‘z bilimini mustaqil ravishda boyitishiga imkon beradi. Biroq bunda talabaning axborotni shunchaki topishi emas, balki uning ishonchliligini baholashi, turli manbalarni taqqoslashi va kerakli ma’lumotni saralashi muhimdir. Shu bois oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagoglarga axborot izlash va axborot savodxonligi ko‘nikmalarini ham shakllantirish zarur.

Mustaqil topshiriqlar tizimi ham mazkur kompetensiyani rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Mustaqil topshiriqlar oddiy reproduktiv mashqlardan tortib, ijodiy va tadqiqotchilik xarakteridagi vazifalargacha murakkablashtirib borilishi lozim. Masalan, dastlab talaba ma’lum bir mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxatini tuzishi, keyinchalik manbalarni tahlil qilishi, muayyan pedagogik muammo yuzasidan o‘z fikrini

asoslab berishi va nihoyat kichik tadqiqot olib borishi mumkin. Bunday ketma-ketlik talabani mustaqil ishlash qobiliyatini bosqichma-bosqich rivojlantiradi. Bo‘lajak pedagoglarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini shakllantirishda *portfolio metodidan* foydalanish ham maqsadga muvofiq. Portfolio talabani ta’lim jarayonidagi yutuqlari, mustaqil ishlari, loyihalari, maqolalari, dars ishlanmalari va o‘z-o‘zini tahlil qilish natijalarini jamlash imkonini beradi. Talaba o‘z portfoliosini muntazam to‘ldirib borish orqali kasbiy rivojlanish dinamikasini kuzatadi. Bu esa o‘z faoliyatiga tanqidiy yondashish va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashga yordam beradi.

Refleksiya metodi mustaqil ta’lim kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Refleksiya orqali talaba “Men nimani o‘rgandim?”, “Qaysi vazifani bajarishda qiynaldim?”, “Muammoni qanday hal qildim?”, “Keyingi safar faoliyatimni qanday yaxshilashim mumkin?” kabi savollar asosida o‘z faoliyatini tahlil qiladi. Bunday yondashuv talabani o‘z ta’lim jarayonini boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, *tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish* bo‘lajak pedagoglarning mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Talabalarni kichik ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish, pedagogik kuzatuvlar olib borish, so‘rovnomalar tashkil etish, natijalarni tahlil qilish va ilmiy xulosalar chiqarishga o‘rgatish ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ilmiy maqola, tezis, referat va metodik ishlanmalar tayyorlash jarayonida talaba ma’lumotlarni izlash, tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini egallaydi. Mustaqil ta’lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda *hamkorlikda ta’lim olish* usullaridan ham foydalanish mumkin. Bir qarashda hamkorlikda ishlash mustaqil ta’limga ziddek ko‘rinsa-da, aslida guruhli muhokama, debat, “aqliy hujum”, kichik guruhlarda loyiha yaratish kabi metodlar talabani mustaqil fikrini shakllantirishga yordam beradi. Talaba o‘z nuqtayi nazarini ishlab chiqadi, uni boshqalarning fikri bilan taqqoslaydi va dalillar asosida himoya qiladi. Bo‘lajak

pedagoglarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirishda *o'z-o'zini baholash* va *o'zaro baholash* usullaridan foydalanish ham muhim. Bunda talaba o'z ishining kuchli va zaif tomonlarini aniqlashni o'rganadi. O'qituvchi esa faqat yakuniy natijani baholovchi emas, balki talabaning mustaqil faoliyatini yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. Shu tariqa ta'lim jarayonida "o'qituvchi — talaba" munosabatlari hamkorlik asosida tashkil etiladi.

Mustaqil ta'lim samaradorligini oshirish uchun talabalarga **individual ta'lim traektoriyasini** shakllantirish imkoniyatini berish ham foydalidir. Har bir talabaning qiziqishi, bilim darajasi va kasbiy maqsadi turlicha bo'lganligi sababli mustaqil topshiriqlarni individuallashtirish yaxshi natija beradi. Kuchli talabalar uchun tadqiqotchilik va ijodiy topshiriqlar, qo'shimcha yordamga muhtoj talabalar uchun esa bosqichma-bosqich bajariladigan vazifalar taklif etilishi mumkin. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi bir martalik topshiriqlar orqali emas, balki **uzluksiz va tizimli faoliyat** natijasida shakllanadi. Buning uchun oliy ta'lim muassasasida mustaqil ta'lim uchun zarur metodik va axborot resurslari yaratilishi, talabalar faoliyatini monitoring qilish va ularga muntazam pedagogik-metodik yordam ko'rsatish lozim.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak pedagoglarning mustaqil ta'lim olish kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Mazkur kompetensiya bo'lajak o'qituvchining nafaqat talabalik davrida, balki butun kasbiy faoliyati davomida o'z bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda takomillashtirib borishini ta'minlaydi.

Demak, bo'lajak pedagogni zamonaviy mehnat bozori va ta'lim tizimi talablariga javob beradigan mutaxassis sifatida tayyorlash uchun unga tayyor bilim berishning o'zi yetarli emas. Eng muhimi, unda mustaqil o'rganish, izlanish, tahlil qilish, xulosa chiqarish va o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini shakllantirishdir. Ana shundagina kelajak pedagogi o'z kasbiy faoliyatida

yangiliklarga moslasha oladigan, ijodkor, tashabbuskor va kompetent mutaxassis sifatida faoliyat yurita oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini rivojlantirishga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlar.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.
4. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. – Toshkent.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.
6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.

